

TRADICIÓ I NOVETAT EN L'ONOMÀSTICA DELS GITANOS DE PERPINYÀ

Jean-Paul ESCUDERO

INTRODUCCIÓ

Vaig fer els primers passos en onomàstica, impulsat pel professor Jordi Costa, quan estudiava la procedència de la llengua catalana parlada pels gitanos de Perpinyà⁽¹⁾.

Antroponímia i toponímia eren per a mi matèries noves. El meu treball estava centrat en la identificació i la comparació de trets dialectals i no sabia ben bé com havia d'aprofitar els elements d'onomàstica que havia anat recollint.

El misteri de la societat gitana per a nosaltres, els paios, ja justificava aquesta recerca. Qualsevol estudi relacionat amb la llengua actual dels gitanos de Perpinyà topava amb la novetat. L'enquesta, complicada per la meva condició de foraster, va durar cinc anys i les limitacions de la part onomàstica encara avui són evidents per la dificultat d'establir mostres de noms genuïnament gitanes. La coherència del mètode m'obligà a centrar prèviament algunes dades bàsiques, de geografia i societat dels gitanos, abans d'analitzar la llengua de la comunitat de Perpinyà.

Respectant aquesta lògica, sense endinsar-me però en la part històrica⁽²⁾, miraré primer de presentar-vos la societat peculiar d'aquest barri de Sant Jaume, la qual cosa contribuirà segurament a fer més entenedora l'onomàstica dels seus habitants: els gitanos.

1. LA COMUNITAT DEL BARRI DE SANT JAUME

1.1. Presentació

Entre totes les poblacions de la Catalunya del nord, la concentració més important de gitanos es troba a Perpinyà, distribuïda en dos nuclis: «Le Nouveau Logis» al Vernet, una urbanització perifèrica, aïllada del centre urbà, homogenia culturalment, i Sant Jaume, un barri de la part antiga de la ciutat, on se situa la comunitat estudiada.

La majoria dels gitanos de Sant Jaume s'estan sempre a Perpinyà. Algunes famílies se'n

(1) ESCUDERO, Jean-Paul, *La llengua dels gitanos del barri de Sant Jaume*, op. cit.

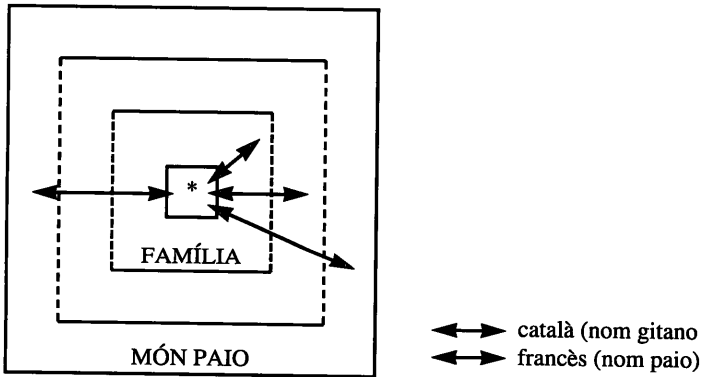
(2) Aquesta part està detallada en la tesina esmentada supra.

van, almenys dues vegades a l'any, «per anar a vendre i comprar» (roba) al nord de l'Estat Francès (Douai, Arras, Fampoux, Cambrai, Dunkerque...).

L'espai geogràfic dels gitanos està creat per dos elements inseparables: la família i la comunitat. La família sol tenir ramificacions a dintre de la pròpia comunitat o a altres poblacions (Millars, Prada, Figueres, Montpelhièr...).

Els gitanos de Sant Jaume mantenen relacions amb les altres comunitats gitanes, especialment les catalanoparlants:

- de la Catalunya del nord: El Vernet, El Soler, Millars,...
- del Principat: Figueres (el Garrigal), Barcelona (Gràcia)
- del Llenguadoc i de Provença: Narbona, Carcassona, Montpelhièr, Arles, Avinhon...
- de la resta de l'Estat Francès, sobretot de l'esmentada regió del nord.

L'individu*, la llengua i el nom emprats segons el medi social.

Actualment, el català és la llengua unitària dels gitanos de la Catalunya del nord.

1.2. El Tracte

La comunitat representa una unitat ètnica i geogràfica on la relació entre les persones és senzilla, tothom es coneix. Els habitants del barri tenen un tracte directe que desconeix les fórmules de salutació, els comiats, els regraciaments, ... considerats com a «no gitanos». Una regla bàsica impera en la comunicació; és el respecte per a la vellesa. Les persones grans, «els jaios», reben un tracte especial en el qual s'usava tradicionalment el vós. Avui en dia, però, molts joves ignoren el vós i fan servir el tu per a totes les situacions sense distingir l'edat.

Quan un adult no identifica un nen gitano (perquè encara no s'ha distingit dins la comunitat) pregunta sempre: «De qui sas, tu?» (de qui ets fill, tu?). El nen contesta el nom del seu pare o de la seva mare: «Sóc del Roberto», «sóc de la Maria»... Explicant que pertany a tal o qual família.

(*) gitano de Sant Jaume

2. ELEMENTS D'ONOMÀSTICA

2.1. «Nom gitano» i «nom paio» (renom i nom oficial)

La intimitat interna de la comunitat es manifesta també en els malnoms dels seus membres. El «nom gitano», el que coneix la col·lectivitat, sol ser l'únic emprat al carrer i per la pròpia família. Aquest nom no és generalment el de la identitat administrativa. El «nom paio» es fa servir davant d'alguns forasters o en els llocs oficials (adjuntament, hospital, escola...). Una enquesta feta a partir de registres d'alumnes de l'escola Torcatis, del 1973 al 1985⁽³⁾, dona en els noms administratius de cinquanta gitanos⁽⁴⁾ les freqüències següents dels repetits:

Joseph:	6
Paul:	5
Manuel:	4
Antoine:	4
Jean-Paul:	4
Jean:	4
Moïse:	3

Pel que fa a les noies gitanes⁽⁴⁾, vint-i-tres, només Myriam, Patricia, Delícia i Nadia assolixen repetir-se i cap d'aquests noms no es troba més de dues vegades.

Un estudi parcial dels cognoms de setanta-tres alumnes gitanos⁽⁴⁾ dona, per ordre de freqüència:

Cargol / Caragol:	20
Ximenez / Jimenez:	13
Baptiste:	10
Reyès:	7
Maille:	6
Bouziès / Bouziers:	4

Com en moltes societats, el costum de donar renoms és una tradició antiga ben arrelada en el món gitano. Es una pràctica corrent, però no sistemàtica, que afecta més els homes. Els malnoms dels gitanos de Sant Jaume també són un mitjà d'identificació necessari quan els noms de pila i els noms de casa es repeteixen sovint entre els individus: 39% de noms (oficials) repetits per a les noies i 76% per als nois.

En les motivacions dels malnoms i dels noms d'animals, trobem les aportacions següents:

El cinema i la televisió: Bixe, Pone, Esqueletor, Nedà.

El cristianisme: Salomon, Abraham, Barrabasso.

Els animals: Bixe, Cabra, Llop.

L'esport: Trenta, Nedà.

La nova música cubana: Willie, Pacheco.

(3) Entrades al «Cours Préparatoire» (primera etapa d'E.G.B.) en una escola del barri de Sant Jaume.

(4) L'escola laica no té criteris ètnics per diferenciar els alumnes. Hem suposat que aquests nens eren gitans pels seus noms i adreces que els relacionaven amb la comunitat de Sant Jaume. Les dades només pretenen ser una aproximació a la veritat.

ÚS I PRONUNCIACIÓ DEL NOM I DEL RENOM

Situació	El nom oficial és l'únic nom		Hi ha un nom oficial «paio» i un nom gitano	
	entre gitanos ⁽⁵⁾	amb paios	entre gitanos ⁽⁵⁾	amb paios
llengua	en «gitano» (és a dir català)	en francès	en «gitano» (és a dir català)	en francès ⁽²⁾
exemples	lmenwéll	lmanüéll	lBíŕeł (del francès «biche»)	lSalomónl
	lžuzépl	lžozéfl	lębrámł	lStefáneł
			ltrénteł	lantwáneł

Les fonts semàntiques dels remons poden ser molt variades:

De sentit directe

Referint-se a l'aspecte físic:

- El Manel Gros
- El Manel Gras
- El Manel Petit
- La Paulina Vella lpulíne bēleł
- El Paul Moro lpql mōrul, pel color de la pell
- La Negra, també pel color de la pell
- El Xino, per la forma dels ulls
- El Xato, per la forma del nas

L'origen de la persona:

- L'Espanyola

Metàfora

- El Barrabasso lbębásul, del personatge bíblic Barrabàs.
- El Pone, de petit, quan jugava feia el paper d'Al Capone: d'una pel·lícula de moda fa uns vint anys.
- El Bixe, del francès «biche», és a dir, cèrvola: de dibuixos animats.

(5) Llocs: casa, barri. També amb determinats no gitanos del barri o a qualsevol lloc entre gitanos.

(6) Del francès dels gitanos de Sant Jaume, que no estudio en aquest treball, podem dir breument que té les característiques del francès parlat a Catalunya Nord. (Substrat fonètic català encara present, lrl i lřl en comptes de lřl «francesa», oscil·lació entre vl i bl per realitzar la vl: lapręł (després), lrđiól, lbāđđł (xerrar), etc.).

- L'Esqueletor l̥skeletórl, també de dibuixos animats.
- El Boca, de petit parlava i plorava molt.
- El Trenta, per haver participat a una cursa d'automòbils amb el número trenta.
- El Nedà, per semblar-se al futbolista Castaneda.

Noms d'animals conservats en català, de motivació desconeguda:

- El Cabra.
- El Llop l̥lopl

Altres noms

- Salomon
- Abraham
- Magí
- Fabien

2.2. Alguns animals domèstics

En la comunitat molt urbana de Sant Jaume es tracta només de gossos.

Els noms recollits estan relacionats amb l'aspecte físic de l'animal (forma o color) o són antropònims:

- Black, «negre», mot anglès, molt usat per als gossos.
- Botat l̥butátl, perquè de petit semblava una bola.
- Moro⁽⁷⁾, l̥mórl, és a dir negre o fosc.
- Cigró l̥sigeról
- Willie⁽⁷⁾ l̥wílll, de Willie Colón, músic vinculat al corrent de la salsa⁽⁸⁾.
- José l̥hoé⁽⁷⁾.
- Pacheco l̥pešékol de Johnny Pacheco, músic molt popular a Sant Jaume, també relacionat amb el món de la salsa.

2.3. Toponímia

El caràcter conservador de la llengua de Sant Jaume també apareix en uns quants topònims rossellonesos que, resistint a la influència del francès, s'han mantingut en la forma catalana.

A la ciutat de Perpinyà:

- La Plaça del Blat (actual «Place Rigaud»)
- La Plaça del Peix l̥pešl («Place des Poilus»)
- La Plaça Nova («Place Fontaine Neuve»)
- La Plaça del Puig o el puig l̥pušl enfront de «Place du p̥úišl
- La Missa de Sant Joan, és a dir, la catedral («Saint Jean»)
- Barris com e Vernet l̥bernétl, (francés l̥vernél)

(7) També emprat per a persones del barri.

(8) Música hispànica i caribenya, generalment cubana, feta a Nova York.

- Sant Mateu («Saint Mathieu»)
- Sant Jaume («Saint Jacques»)
- El Poble (de) la Rapinya, que és el nom popular del barri de Sant Galdric («Saint Gaudérique»)

Als voltants de Perpinyà:

- Canet |kəɲé| (la pronunciació afrancesada del qual es |kané|)
- Cabestany |kəβestán|, oposat a |kəβestán|
- Elna |é|ne| (|é|noe|)
- Millars |mi|ás| (|mi|ás|)
- Ribesaltes |riβezáltes| (|riβe| záltoe|)

(Recordem, però, que la resta dels topònims, majors o menors, ja no es distingeix de les formes francesitzades que avui en dia prevalen a Catalunya Nord).

3. UNA LENGUA PRÒPIA AMB UNA ONOMÀSTICA PRÒPIA

La parla dels gitanos de Sant Jaume és catalana, però els seus trets no poden entrar en la definició d'un sol dialecte d'aquesta llengua, són pluridialectals⁽⁹⁾.

L'anàlisi del parlar de Sant Jaume presenta paral·lelismes molt variats amb el català septentrional, central i, fins i tot, nord-occidental. La relació antiga dels gitanos a Catalunya Nord amb els d'Occitània ha produït algunes interferències entre català i occità. Des de qualsevol unitat dialectal, o llengua, el parlar de Sant Jaume apareix com un sistema diferent que se situa entre els dialectes i les llengües.

La història nòmada del poble gitano ha creat aquí un llenguatge singular. Aquest català, espigolat a Tarragona, Balaguer, Barcelona, Figueres, Perpinyà..., és de tot Catalunya i, per tant, no és d'enlloc.

És el signe exterior d'una identitat distinta. Suposa un comportament social i un tracte privatiu entre la gent que l'usa. No és la llengua dels catalans, és la cosa dels gitanos, té un nom diferent, és «gitano»!

La societat gitana funciona amb criteris geogràfics propis que no corresponen a les nostres fronteres polítiques o lingüístiques. El «gitano» de Sant Jaume s'ha fet doncs, per sobre de les separacions dialectals oficials, adaptant-se contínuament al medi ambient, però resistint també per demostrar sempre la seva diferència.

La consciència de minoria lingüística es reflecteix en unes normes internes que sembla que donin preferència al mot més antic heretat a l'interior de la comunitat enfront del mot de fora. Les formes integrades com a gitanes doncs, no obeeixen a nocions geolingüístiques. A nivell lexical, per exemple, no hi ha cap diferència entre un castellanisme, un gal·licisme, un occitanisme, català o caló, si tots són de procedència gitana, és a dir, emprats per algun membre de la comunitat.

La varietat lingüística la trobem també en l'onomàstica. És tan gitano Bixa (gal·licisme), com Xino (castellanisme) o Magí (català).

La novetat acaba perdent la seva categoria de novetat quan la fan servir a dins de la comunitat, encara que al principi no tingui cap relació amb els gitanos (exemple: «Pacheco» ha entrat en la tradició onomàstica de St. Jaume).

(9) M'he arriscat a crear aquesta paraula «pluridialectal».

Entre dues tendències contradictòries, la conservació (tradicions gitanes) i la novetat (el que ve directament dels païos), el parlar de Sant Jaume forma un conjunt aparentment inestable. Però què és la tradició per als gitanos? Per als gitanos tradició vol dir diferència. El món dels gitanos està format per un conjunt de tradicions conservades en les quals la llengua té un paper central. L'especificitat lingüística és una de les diferències i l'onomàstica forma part d'aquesta diferència.

Mirem quina és la situació de les llengües en aquest sistema peculiar com és el d'una comunitat gitana, i com el català esdevé llengua tradicional en el desplaçament de llengües.

Quan començava el segle XX, els gitanos de Perpinyà, encara bilingües amb el català i el caló, deixaren llur llengua tradicional (diferent) ja innecessària quan el català desapareixia com a llengua pròpia de la ciutat. La desaparició del caló no va modificar la situació sociolingüística bàsica. Els gitanos sempre empraven una llengua diferent de la llengua dominant. Aquesta llengua, tot i que catalana, encara era la del viatge, no era d'enlloc i era de tot arreu. Tots els païos encara deien: «No parlem com nosaltres». S'havia conservat la singularitat gitana.

D'ara endavant el «català-gitano» compliria el paper de llengua interna de la comunitat gitana de Perpinyà. El català, que havia estat una llengua de fora, esdevenia la llengua de dins, la tradicional. Ja era dels gitanos perquè els païos, que fins i tot l'entenen, no podien parlar-la.

DESPLAÇAMENT DE LLENGÜES: CONSERVACIÓ DE LA DIFERÈNCIA

	segle passat	1920	1990
gitanos	caló català	català caló	català caló -francès
no gitanos	català francès	francès català	francès català

llengua dominant

Si ara mirem l'onomàstica com a específica, ens adonem que la diferenciació és doble: interna i externa. A l'interior de la comunitat, el malnom es fa servir per diferenciar els individus: el Manel Gros, el Manel Gras, el Manel Petit, ... Però tots aquets malnoms fan, des de fora, una comunitat diferent, De malnoms, a Perpinyà, ja no se'n posen.

ONOMÀSTICA, 1990: CONSERVACIÓ DE LA DIFERÈNCIA

	antroponímia	toponímia
gitanos	nom gitano (malnom) nom oficial	formes catalanes residuals però conservades
no gitanos	nom oficial	francès

La llengua gramatical no és la frontera lingüística dels gitanos. Allò que des de fora

semblava un enrenou de llengües, no és cap desordre. La invasió de gal·licismes, símptome greu de malaltia de l'idioma, des dels nostres criteris de llengua catalana de cultura, no es pot valorar de la mateixa manera des d'un punt de vista gitano. Al barri de Sant Jaume només hi ha un parlar de fora, «paio», i un parlar de dins, «gitano».

La mostra també reduïda, però molt significativa de noms de carrers, pot sorprendre qualsevol perpinyanès per la conservació de formes catalanes ja perdudes potser per sempre. Qui a Perpinyà encara sap on se troba la Plaça del Blat? Gairebé ningú.

La conservació de la tradició oral catalana, ja no és catalana, «maintenant ici les catalans parlent français». Aquests noms de carrers són gitans.

La recerca, a vegades extravagant, de la novetat en els malnoms o la conservació de formes catalanes en la toponímia, volen dir una cosa única: nosaltres som diferents.

a ⁽¹¹⁾	menjar	ç ⁽¹⁵⁾	llop
b	barri	o	boig
ḃ	sabó	oe	demain (francès)
d	dona	p	apagar
ḍ	edat	r	paret
e	roba	ṙ	riu
ē	cantaré	ř ⁽¹⁶⁾	rien (francès)
ĕ	jukel (caló)	s	força
ę	cel	š	peix
f	foc	ŝ	potser
g	gos	ŝ̂	bateig
g	rega	t	tabac
h ⁽¹²⁾	juerga (castellà)	u	música
i	gallina	u̇	beure
î	aire	Û	nuage (francès)
k	casa	v ⁽¹⁶⁾	vivre (francès)
l ⁽¹³⁾	xocolata	w	diuen
l̇	fulla	y	noia
m	mare	z	casament
n	noi	ž	gitano
ñ	enguany	ž̂	dotze
ñ ⁽¹⁴⁾	fang	ž̂̂	viatge

BIBLIOGRAFIA

1. Factors històrics i socials

AVRIL, Hélène. *Contribution à l'étude d'une population marginale: Les gitans du Roussillon*. Thèse pour le Doctorat de troisième cycle, soutenue devant l'Université Paul

(10) Basats en la llista de Joan Veny (P.C.)

(11) Signe únic utilitzat aquí per a tots els matisos de a.

(12) ħ també existeix en caló.

(13) Signe únic per a tots els matisos de l.

(14) Nasal, també en francès del Sud amb substrat fonètic català o occità: lbq̃il (bo).

(15) o, llevat en la pronunciació septentrional: llupl.

(16) No apareix en el català de Sant Jaume. (v existeix en català meridional, balear i al Camp de Tarragona).

- Valéry de Montpellier, 1977.
- GUILLAMET, Joan. *Els gitanos. Aproximació a un racisme*. Barcelona: Pòrtic, 1970.
- LEBLON, Bernard. *Les Gitans d'Espagne*. Paris: Presses Univestitaires de France, 1985.
- LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Tsiganes*. Paris: La Découverte-Maspero, 1983.
- VAUX DE FOLETIER, François de. *Le monde des Tsiganes*. Paris: Berger-Levrault, 1983.
- VAUS DE FOLETIER, François de. *Les Tsiganes dans l'ancienne France*. Paris: Societé d'Edition géographique et touristique, 1961.

2. Llengua

- ALCOVER, Antoni i MOLL, Francesc de B. *Diccionari Català-Valencià-Baleàr*. (D.C.V.B.). 10 volums. Palma de Mallorca: Moll, 1930-1962.
- ALIBERT, Louis. *Dictionnaire Occitan-Français (D.O.F.)*. Toulouse: Institut d'Etudes Occitanes, 1966.
- ALIBERT, Louis. *Gramàtica Occitana*. Montpelhièr: Centre d'Estudis Occitans, 1976.
- BADIA MARGARIT, Antoni. *Gramàtica històrica catalana*. 2.ª edició. València: Tres i Quatre, 1981.
- COLON, Germà. «Quelques considérations sur le lexique catalan», in *La Linguistique Catalane*, actes et colloques n.º 11. Paris: Klincksieck, 1973, Pp. 262 i 263.
- COROMINES, Joan. *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. (D.E.C.L.L.C.) 8 volums. Barcelona: Curial edicions catalanes i Caixa de Pensions «La Caixa», 1980-1988.
- COSTA, Georges. *Atlas linguistique «Sacaze» des confins catalano-languedociens*. (A.S.) vol. 1. Saint Esteve: Société des Professeurs de catalan, 1986.
- COSTA, Georges. «Del canvi de o tancada tònica en u al català del Nord», in *Revue de linguistique romane*, 41, Societé de linguistique romane, 1977. Pp. 293-301.
- ESCODERO, Jean-Paul. *La llengua dels gitanos del barri de Sant Jaume*. Mémoire de Maîtrise. Université de Perpinyà, 1989.
- FABRA, Pompeu. *Diccionari manual de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edhasa, 1983.
- FOUCHÉ, Pierre. *Phonétique Historique du Roussillonnais*. (P.H.R.). Genève: Slatkine, reprints, 1980.
- GRIERA, Antoni. *Atlas Lingüístic de Catalunya*. (A.L.C.) 8 volums. Barcelona: Abadia de Sant Cugat del Vallès, 1923-1964.
- GUITER, Henri. *Atlas Linguistique des Pyrenées Orientales*. (A.L.P.O.). Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1966.
- GUITER, Henri. «Dis-le moi; je le lui dirai», in *Bulletin philologique et historique* (1965). Paris: Bibliothèque Nationale, 1968. Pp. 517-524.
- MOLL, Francesc de B. *Gramática Histórica Catalana*. Madrid: Gredos, 1952.
- MOREY-REY, Enric. *Renoms, motius i noms de casa*. Barcelona: Millà, 1981.

- SAISSET, Albert. *Catalanades del Rosselló. (C.R.)*. Prada: Terra Nostra, 1977.
- TIRACH, Pasqual. *Els sobrenoms a la Catalunya del nord*. Mémoire de Maîtrise, Université de Perpinyà. 1989.
- VENY, Joan. *Estudis de geolingüística catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1978.
- VENY, Joan. *Els Parlars Catalans. (P.C.)* 7.ª edició. Palma de Mallorca: Moll, 1987.
- VENY, Joan. *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia catalana, 1986.